

umožňující čtenáři alespoň částečně nahlédnout do spisovatelových osobních a tvůrčích záměrů, přičemž tyto dvě roviny se, jak tomu u umělců často bývá, vzájemně protínají.

Podnětně vyznívá postřeh estonského lingvisty A. D. Duličenka, považujícího „básníka za člověka, který do sebe vstřebal různé slovanské i neslovanské kultury a tvořil tak kulturní most mezi národy“ (s. 142). Zajímavé jsou také zmínky o jisté Łysohorského nečasovosti: svými snahami o kulturní emancipaci lašského národa jako kdyby spíš patřil do období národního obrození v 19. století, případně měl blíže k jednomu z postulátů Evropské unie — principu zachování a rozvíjení tzv. malých či etnických jazyků (viz slova K. Hannana, I. Pospíšila, J. Marvana a L. Martinka) (s. 25). Přestože v monografii silně rezonuje téma literární laštiny jako výrazu regionalismu, postavenému proti jazykovému centralismu (jak reflektuje Martinek slova Kevina Hannana) (s. 74), Łysohorsky není v knize představován pouze v úzkých mantinelech regionálního básnictví, o čemž ostatně vypovídají pasáže tematizující zahraniční recepci a básníkovo období strávené v emigraci.

Podobně jako v jiných Martinkových publikacích je i v této recenzované knize znát velká badatelova píle, soustavné zacílení na zkoumanou problematiku. Uvědomoval-li jsem si při četbě *Identity v literatuře Těšinska* mnohostrannost autorova pohledu, to samé musím zopakovat i v případě této monografie. Rovněž do textu začleněné citace a parafráze přispívají k detailnímu pohledu na usilování a tvorbu Ōndry Łysohorského a nenahrazují Martinkovy vlastní soudy. S mnohými názory neváhá literární historik polemizovat, pokud se mu zdají neadekvátní. Například nesouhlasí s tvrzením Ewalda Oserse (překladatele do angličtiny ze slovanských jazyků), že v Łysohorského lašské poezii nelze rozpoznat žádné ovlivnění: „[...] je zde jasná souvislost s proletářskou poezií, návaznost na Jiřího Wolkera, S. K. Neumanna, raného Františka Halase i [...] Josefa Horu“ (s. 87).

Monografii Libora Martinka *Lašsko-evropský básník Ōndra Łysohorsky* lze hodnotit jako záslužný počin, v němž je české literární veřejnosti představen pozoruhodný spisovatel, jehož evropský význam dosud není v českých uměleckých ani odborných kruzích plně doceněn.

Pavel Horký

(Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Republika Česka)

Data przesłania artykułu: 24.06.2017

Data akceptacji artykułu: 10.01.2018

DOI: 10.19195/0137-1150.170.16

Irena Bogoczová, *Polszczyzna za Olzq*, Uniwersytet Ostrawski, Ostrawa 2018, ss. 149.

Recenzowana monografia *Polszczyzna za Olzq* jest kolejną cenną publikacją prof. Ireny Bogoczowej poświęconą problematyce gwary polskiej nad Olzq w Republice Czeskiej. Zagadnieniom tym czeska badaczka poświęciła większość swojego dorobku naukowego i czytelnik ma prawo oczekiwać, że i tym razem do jego rąk trafi opracowanie bogate materiałowo, na wysokim poziomie naukowym.

Przedmiotem rozważań i opisu jest aktualny stan mowy polskiej na tak zwanym Śląsku Cieszyńskim w jej relacji, z jednej strony, do polskiego dialektu kulturalnego (polszczyzna w Polsce), z drugiej zaś — do języka czeskiego (czeszczyzna większości). Zadanie, które postawiła przed sobą autorka, do prostych nie należy, gdyż sytuacja zarówno językowa, jak i etniczna oraz kulturowa na Śląsku Cieszyńskim jest skomplikowana i bardzo dynamiczna. O złożoności sytuacji językowej użytkowników dwóch kodów językowych na Zaolziu czytamy już we *Wstępie* do monografii: „Nie znają [użytkownicy — B. J.] wygody użytkowania wyłącznie jednego kodu językowego, ale

muszą go nieustannie szukać, modyfikować, przełączać” (s. 6). Taki proces prowadzi, co naturalne, do zacierania się granic pomiędzy odrębnymi językami, a jego następstwem są wzajemne interferencje międzyjęzykowe, wiodące do powstawania nowych nominacji przy użyciu wybranych modeli słowotwórczych i nie tylko.

Warto już na samym wstępie zwrócić uwagę na genezę oraz koncepcję recenzowanej monografii. Wywodzą się one z wcześniejszego dorobku badawczego ostrawskiej uczoney, która w swoich dawnych opracowaniach znalazła inspirację do dalszych, pogłębionych dociekań istoty, postaci i stanu polszczyzny zaolziańskiej. Linij narracyjną *Polshczyzny za Olzq* wyznaczają niektóre wcześniejsze publikacje szczegółowe (lata 2005–2017), które zostały umieszczone w jednolitej sekwencji wykładu. Trzeba podkreślić, że nie mamy tu do czynienia z mechanistycznym zestawieniem „starych” tekstów autorki. Swoje wcześniejsze wypowiedzi I. Bogoczová poddaje dwójakiej modyfikacji (weryfikacja w odniesieniu do aktualnego stanu badań w tym zakresie oraz zapewnienie spójności wewnętrznej gwarantujące jednolitość całości wypowiedzi książkowej).

W zasadniczym ciągu wykładu można wydzielić dwie uzupełniające się sekwencje: wieloaspektową część materiałowo-teoretyczną dotyczącą obrazu tamtejszej, „naszej” polshczyzny oraz część przedstawiającą etapy i stan dyskusji nad statusem miejscowej gwary w kontekście polsko-czeskim i odwrotnie.

Monografia Ireny Bogoczovej *Polshczyzna za Olzq* składa się z sześciu powiązanych tematycznie i konceptualnie rozdziałów.

Pierwszy z nich — *Cechy systemowe polshczyzny na peryferiach polskiego języka etnicznego* (s. 19–44) — jest syntezą spostrzeżeń badaczki odnośnie do dwóch wariantów polskiego języka etnicznego — na Śląsku Cieszyńskim oraz na Litwie. Autorka ustala paralele socjologiczne i socjolingwistyczne opracowywanych formacji i zauważa, że obok języków narodowych (polski, czeski, litewski, niemiecki) substrat współczesnej gwary *po naszymu* stanowi gwara ludowa należąca do południowego podzespołu gwar śląskich. Podobną, niemal identyczną sytuację obserwuje się w wypadku polshczyzny mieszkańców Wileńshczyzny. Interesujące w tym rozdziale, poza faktami socjolingwistycznymi i *stricte* gramatycznymi (między innymi porównanie kategorii gramatycznych imiennych, a także czasownikowych), jest odniesienie się do ważnych faktów pozajęzykowych (paralingwistycznych), do aspektów szkolnictwa dzieci z rodzin mniejszościowych, istnienia ośrodków kulturalno-oświatowo-religijnych. Wskazuje to na duże zaangażowanie mniejszości w edukację języka polskiego i kultury polskiej wśród młodszego pokolenia. Sprawnie przeprowadzona analiza językoznawcza odrębności i odstępstw od normy polskiego języka literackiego jest znakomitym dowodem dojrzałości badawczej i logicznego wnioskowania. Powstające interferencje językowe autorka tłumaczy „nieuświadomianą modyfikacją aktualnie używanego języka” (s. 44), co, jak twierdzi, jest rzeczą naturalną wśród osób bilingwalnych czy multilingwalnych. Przeglądając zgromadzony materiał, nie sposób się z taką konstatacją nie zgodzić, gdyż wszystkie przywoływane fakty językowe potwierdzają tę tezę. Użytkownik polshczyzny mniejszościowej niemający kontaktu z językiem literackim i dodatkowo narażony na wpływ języka większości w danym kraju nie jest w stanie odróżnić właściwych form fleksyjnych i konstrukcji składniowych, co prowadzi do błędów często bezwiednych i mechanicznych. Na wysoką ocenę zasługuje to, że autorka nie skupia się wyłącznie na problematyce jednego wariantu etnicznego języka polskiego (na Zaolziu), a swoje badania konfrontuje z wariantem litewskim, który także podlega silnej presji języka większości etnicznej — litewskiego oraz (już w mniejszym stopniu) rosyjskiego. Takie zestawienie jest niezwykle cenne w odniesieniu do badań polshczyzny mniejszości poza granicami kraju, gdyż wskazywane tam problemy w ujęciu całościowym mogą być asumptem do ich eliminacji lub neutralizacji.

Rozdział drugi — *Dwujęzyczność i dwukulturowość Zaolzian* (s. 43–60) — porusza aspekty teoretyczne swoistego bilingwizmu Zaolzian o charakterze dyglosyjnym, który, jak twierdzi badaczka, może się przekształcać w pasywną znajomość odmiany kulturalnej języka polskiego. Taki stan rzeczy został skrupulatnie objaśniony podłożem kulturalnym użytkowników, którzy w większości deklarują przynależność do kultury większościowej, czeskiej, zachowując jednak szacunek

do języka polskiego i polskiego dziedzictwa kulturowego. Bogoczová na podstawie wyników badań ankietowych nazywa te sfery użycia języka polskiego, które dla młodego pokolenia Zaolzian stanowią luki semantyczne. Są to: życie społeczno-polityczne, system gospodarczy, handel, finanse, urządzenia techniczne, sprzęt domowy, praca z PC, korzystanie z nowych technologii, zainteresowania młodzieży (spędzanie wolnego czasu, życie towarzyskie itp.). Luki te, jak pokazały badania przeprowadzone przez autorkę, zostają wypełnione nowymi nominacjami, tworzonymi w powiązaniu z procesami słowotwórczymi, kalkowaniem, uniwerbizacją, przytaczaniem (poszukiwaniem) synonimów itp.

W rozdziale trzecim — *Deficyt językowy jako źródło interferencji z języka czeskiego do polszczyzny Zaolzian* (s. 61–76) — badaczka po raz kolejny koncentruje się na mowie najmłodszej generacji użytkowników języka polskiego¹. Tym razem materiał językowy stanowią nagrania uczniów mniejszościowych szkół podstawowych oraz polskiej szkoły średniej. W badaniu przełączania kodów i interferencji Bogoczová wykorzystuje siedem kryteriów (kryterium świadomości użycia obcego elementu, źródła transferu, formy, formy pragmatyngwistycznej komunikatu, struktury płaszczyzny językowej, poprawności, frekwencji transferów). Takie podejście z zastosowaniem szerokiego spektrum kryteriów według mnie bezdyskusyjnie zasługuje na wysoką ocenę przeprowadzonych badań, gdyż zgromadzone wyniki mają charakter kompleksowego opracowania i szerokiego spojrzenia na omawianą problematykę. Zastosowane kryteria analiz mają dobrze dobraną i wyselekcjonowaną egzemplifikację. Prezentowane konkluzje autorki są trafne i pozwalają czytelnikowi zrozumieć tak skomplikowane zagadnienie.

W rozdziale czwartym — *Potoczny język Zaolzian na tle innych odmian lokalnych i ogólnonarodowych* (s. 77–99) — zostały opisane poszczególne odmiany języka polskiego i czeskiego na podstawie różnych źródeł tekstu (mówiony, pisany). Autorka pokazuje też, w jaki sposób odbierany jest ponaddialektalny wariant języka *po naszymu* wśród Polaków i Czechów niebędących ludnością autochtoniczną. Rozdział został opatrzone solidnym podłożem metodologicznym opisywanej problematyki, wraz z dokładnym opisem transkrypcji tekstów pisanych, który jest nienagannie wykorzystany w opisie zgromadzonego materiału empirycznego. Ogromnym plusem jest wykorzystanie przez badaczkę autentycznych tekstów z portalu społecznościowego Facebook. Taki dobór materiału jest ważny z co najmniej kilku powodów: autor określonej wypowiedzi znajduje się w sytuacji naturalnej (zwłaszcza współczesna młodzież), można powiedzieć, że bezstresowej i niewymuszonej, jakże odmiennej niż w wypadku nagrań, kiedy respondent ma możliwość przemyślenia i ważenia każdego wypowiedzianego słowa. Potwierdza to sama autorka, pisząc: „w tekstach facebookowych uczestnicy wypowiadają się absolutnie swobodnie, bez ograniczeń korzystają też z czeskiej i polskiej grafii, nie przestrzegając zasad ortograficznych” (s. 90). Wykorzystanie dwóch typów tekstów pozwala zatem ukazać równoważnie między językiem mówionym a pisany. Umożliwia to, z jednej strony, badanie wszystkich podsystemów języka (na podstawie dwóch wariantów tekstu), a z drugiej — badania stylistyczne i poprawnościowe (gwarą w internecie).

W rozdziale piątym — *Uniwersalne i specyficzne cechy gwary zachodnioczeszyńskiej* (s. 101–117) — Bogoczová stawia sobie za cel odpowiedź na pytanie, czym jest współczesna gwara zachodnioczeszyńska, czy ma ona wewnętrzne zróżnicowanie i jak wygląda jej zaplecze leksykalne. Stara się również ocenić zgromadzony materiał językowy w istniejących źródłach leksykograficznych (drukowanych i internetowych). Przegląd zebranych materiałów pokazał, że skodyfikowane słownictwo nie stanowi autentycznej leksyki stosowanej w codziennej komunikacji, a dostępne słowniki mają na celu (przede wszystkim) skumulowanie materiału komicznego czy też biesiadnego. W związku z takim stanem rzeczy autorka formułuje ważną konstatację: „[wyrazy] nie mają żadnego oparcia w gwarze. Często wskazują na »niegwarowe« desygnaty lub są zbędnymi, zapożyczonymi synonimami do istniejących wyrazów gwarowych” (s. 108). Ocena tego typu opracowań

¹ Do wypowiedzi najmłodszych użytkowników polszczyzny zaolziańskiej autorka odnosiła się niejednokrotnie, por. np. I. Bogoczová, M. Bortliczek, *Jazyk příhraničního mikrosvěta (běžná mluva Těšíňanů v ČR)*, Ostrava 2014.

jest niezwykle ważna dla rozwoju dialektologii polskiej i czeskiej, gdyż pozwala skonfrontować i oddzielić mowę potoczną od gwary, która — jak twierdzi Bogoczová — „posiada wykreowany przez daną zbiorowość, ustalony, zamknięty zbiór środków językowych” (s. 117), przeciwstawiając się mowie potocznej. Autorka jako nosiciel dwóch języków narodowych (polskiego i czeskiego) oraz gwary ma szczególnie uprawnienia do takiej krytycznej analizy, gdyż formułuje wnioski na podstawie swoich wieloletnich dociekań naukowych oraz doświadczeniach własnych, osobistych.

Rozdział szósty — *Gwara zachodnioczeska a język etniczny, czyli wojna językownawców o Zaolzie* (s. 119–136) — zawiera syntetyczne przedstawienie koncepcji i poglądów ważnych polskich i czeskich lingwistów odnośnie do przynależności gwary zachodnioczeskiej do polskiego lub też czeskiego żywołu językowego. Autorka prezentuje siedem odmiennych podejść do omawianego zagadnienia. Czescy lingwiści, jak konkluduje, doszukują się we wspomnianej gwarze elementów czeskiego języka etnicznego, polscy natomiast traktują ją jako rdzennie polską. Zaprezentowane w zakończeniu wnioski pokazują, że pomimo wielu lat szczegółowych dociekań odpowiedź na pytanie, co stanowi podłoże tego systemu językowego, nie jest prosta i jednoznaczna. Temat jest zawiły, przesycony ideologią, polityką i wydarzeniami historycznymi. Ta część monografii prof. Bogoczovej stanowi samodzielną rozprawkę o wymiarze metajęzykowym, przygotowaną ze względu na tematykę całości monografii. Ma wartość samoistną, gdyż syntetyzuje polemikę (jak się okazuje, pełną kontrowersji), która ciągnie się od kilku dziesięcioleci i nie prędko zostanie jednoznacznie rozstrzygnięta.

Na zakończenie należy dodać, że monografia I. Bogoczovej zawiera streszczenie w języku angielskim, wykaz bibliograficzny oraz indeks nazwisk, co nadaje jej cech pracy o dobrym i sumiennym przygotowaniu redakcyjnym. Wykorzystana literatura przedmiotu jest szeroka i bogata, gdyż autorka sięgnęła do najważniejszych publikacji naukowych w zakresie omawianej problematyki. Wśród przywoływanych i cytowanych autorów pojawiają się nazwiska znanych i cenionych lingwistów — zarówno czeskich, jak i polskich (K. Dejna, J. Bělič, S. Gajda, K. Handke, B. Hadránek, A. Kellner, A. Lamprecht, K. Nitsch, S. Urbańczyk, B. Walczak).

Na wysoką ocenę zasługuje język monografii i styl narracji, konkretny i zdecydowany, bez niepotrzebnych nadwyżek językowych. Język publikacji i sposób prowadzenia wykładu dowodzą kompetencji naukowej i dojrzałości naukowej autorki, która problematyką polszczyzny za Olzą zajmuje się od długiego czasu.

Monografia z całą pewnością stanie się asumptem do dalszych dociekań w tym zakresie i być może przyczyni się do opracowania niezbędnego słownika gwary zachodnioczeskiej o charakterze *stricte* naukowym.

Bartosz Juszcak
(Uniwersytet Wrocławski, Polska)

Data przesłania artykułu: 20.03.2019

Data akceptacji artykułu: 10.05.2019

Bibliografia

Bogoczová I., Bortliczek M., *Jazyk příhraničního mikrosvěta (běžná mluva Těšíňanů v ČR)*, Ostrava 2014.